

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Viite: VN/20733/2020

16.11.2020

Lausunto opetus- ja kulttuuriministeriölle hallituksen esityksestä laiksi tutkimustietovarannosta

Suomen tieteellinen kirjastoseura lausuu lakiehdotuksesta seuraavaa.

Lakiehdotus kansallisesta tutkimustietovarannosta on pääpiirteissään kannettava. Se lisäisi tutkimuksen näkyvyyttä sekä monipuolistaisi metatietojen käyttöä ja jakamista organisaatioiden välillä. Tutkijalla olisi mahdollisuus työsuhteiden välissä profiilinsa ylläpitoon (2 § 5 mom.), mikä on huomattava parannus nykyiseen tilanteeseen, jossa pääsy tutkimustietojärjestelmän käyttöön ja oman profiilin ylläpitoon on sidottu työsuhteeseen.

Merkittävä ongelma lakiehdotuksessa on 3 § ja 6 § liittyvä julkisuuslain (621/1999) ohittaminen. 3 § perusteluissa todetaan, että tutkimustietovarannon tiedot ovat pääosin kuvailu- eli metatietoja eikä niihin sisälly arkaluonteisia tietoja. Vaikka lakiehdotuksessa korostetaan erityisesti metatietojen käyttöä tutkimustietovarannossa, ehdotukseen on jätetty myös mahdollisuus päästä käsiksi tutkimuksen suunnitteluun liittyviin dokumentteihin, kuten tutkimussuunnitelmiin, tutkimuslupiin ja aineistonhallintasuunnitelmiin (data management plan, DMP). Nämä kaikki ovat salassa pidettäviä asiakirjoja (julkisuuslain 24 § kohta 21), ja niihin voi sisältyä tietoja sensitiivisestä datasta.

Tutkimus- ja kehitystyöhön liittyvien asiakirjojen salassapidosta säädettyä (HE 30/1998) huomioitiin, että suunnitelmat voivat sisältää sellaista tietotaitoa, jonka julkisuus ja oikeudeton käyttö voi haitata tutkijan työtä. Korkeakoulukirjastot ja tutkimusorganisaatiot ovat tehneet vuosia töitä aineistonhallintasuunnitelmien käytön edistämiseksi. Aineistonhallintasuunnitelmalla kartoitetaan mm. lainsäädännöllisiä ja eettisiä riskejä, joita tutkimusprojektissa voi olla. Kaikkea tutkimusdataa ei voida edelleenkään avata näistä riskeistä johtuen, mutta metadata voidaan avata.

Metatietojen haravointi ja avaaminen ovat erittäin kannatettavia tavoitteita, mutta tutkimukseen liittyviä keskeneräisiä dokumentteja ei tulisi luovuttaa kansalliseen tutkimustietovarantoon. Esimerkiksi aineistonhallinnan suunnittelu elää tutkimusprosessin mukana. Tilastointi ja ohjaaminen on opetus- ja kulttuuriministeriön lakisääteinen tehtävä, mutta keskeneräisten dokumenttien louhinta ei sitä edistä. Tutkimusprojektin päätösvaiheessa tilanne voi olla toinen, mutta viime kädessä tutkijoilla pitää olla edelleen mahdollisuus päättää omaan tutkimukseensa kohdistuvien dokumenttien jakamisesta.

Lakiehdotuksessa todetaan, että intressipunninta dokumentteja luovutettaessa tehdään tutkimusorganisaation sisällä. Tilanne on kuitenkin se, että edes tutkijan omalla organisaatiolla ei ole suoraa pääsyä tutkimus- ja aineistonhallintasuunnitelmiin, vaikka suorituspaikkojen tulee sitoutua suunnitelmien toteuttamiseen. Ehdotuksessa perustellaan julkisuuslain sivuuttamista perustuslain (16 § 3 mom.) mukaisesti tieteen vapauden toteuttamisena, koska siihen kuuluu oikeus käyttää tieteen ja tutkimuksen tuloksia. Tutkimuksen suunnitteluun liittyvä dokumentaatio ei ole vielä tutkimuksen tulos, joten ehdotuksessa mainittu perustelu ei ole tässä yhteydessä relevantti tutkimuksen suunnitteluun liittyvän dokumentaation louhimiseksi.

Toisena ongelmallisena kohtana lakiehdotuksessa näemme tutkijan tietoihin liittyvän hallinnollisen käsittelyn ja tietojen oikeellisuuden varmistamisen. 4 § 1 mom. käytetyn termin “tietoja korjataan ja täydennetään tutkimustietovarannossa” tilalla voitaisiin käyttää pelkästään ilmaisua “tietoja täydennetään tutkimustietovarannossa”. Tietojen korjaamisen vastuu on kuitenkin lähdejärjestelmän ylläpitäjällä. Tietosuojaan näkökulmasta ehdotettu yhteisrekisterinpitäjäyys 5 § kaipaa selkeytystä, tosin yhteisrekisterinpitäjäyys on jo nyt research.fi -sivuston tietosuojaselosteessa. Lakiehdotuksessa esitetään, että opetus- ja kulttuuriministeriö vastaa tiedoista tutkimustietovarannossa siinä vaiheessa, kun tutkijan tiedot on poistettu lähdejärjestelmästä. Vastuu koskee tietosuojan mukaisia toimenpiteitä, mutta vastuita oikeellisuuden varmistamisesta tulisi tarkentaa. Julkaisutiedonkeruu vaatii jo nykyisellään paljon resursseja, joten tutkimustietovarannon kautta tulevien uusien vastuiden tulisi olla realistisesti toteutettavissa tutkimusorganisaatioissa.

Tutkimustietovarantoa koskevalla lakiehdotuksella on selkeä yhteys avoimen datan direktiivin (2019/1024) kansallista toimeenpanoa koskeviin lakiehdotuksiin. Lakiehdotuksessa tutkimustietovarannosta käytetään vielä lyhennettä PSI-direktiivi, joka viittaa avoimen datan direktiiviä edeltäneeseen direktiiviin (2003/98). Lausuntokierroksella olevassa lakiehdotuksessa tutkimusaineistojen uudelleenkäytöstä todetaan, että hallituksen esitys tutkimustietovarannosta sisältää avoimen datan direktiivin edellyttämät muutokset kansalliseen lainsäädäntöön julkisin varoin tuotettujen tutkimusaineistojen kuvailutietojen osalta. Muutokset ja niiden yhteys avoimen datan direktiiviin ei kuitenkaan tule selkeästi esille.

Pälvi Kaiponen
puheenjohtaja
Suomen tieteellinen kirjastoseura